

ՆՄՈՅՇՆԵՐ ՀԱՅ ԾԻՆՈՒԱԾԱՋԵՒՆՆԵՐ

Քանի որ ներկայացուցի այն պատճառները եւ տրամաբանական ուղին, — որուն հետեւեցաւ հայ վարպետը յղանալու համար Զիւրու դրութիւնը, որը թէեւ նախնական, բայց ոչ նուազ բեղուն է զարգանալու կարելիութիւններով, — լաւ կ'ըլլայ որ տեսնենք աւելի ընդարձակ կերպով մէկ երկու նմոյշներ սոյն շինուածածեւէն: Այս բանը մեզի պիտի տայ դիւրութիւնը աւելի անդին անցնելու եւ քանի մը մերձեցումներ ընելու օտար շինութիւններու հետ ու քաղելու կարեւոր եզրակացութիւնները:

Բնական է, հոս պիտի ներկայացնեմ այն տիպերը, որոնք է՛ն աչքառուներն են մեզի հասած շինուածքներու մէջէն:

Հայկական ճարտարապետութեան մէջ աղեղախուրձի սկզբնական փորձերու կարելի է հանդիպիլ շատ հին շինուածքներու վրայ: Օրինակ, Մըրէնի տաճարին (630-640 Յ. Ք.) եւ կամ Մասթարայի գմբէթին կամարակապ քարին շուրջ ճառագայթող ջիւերուն մէջ:

Իմ նպատակս, սակայն, հոս տալ է անվիճելի երկու օրինակներ, որոնք հայկական աղեղախուրձին ամբողջական նմոյշներն են: Ասոր համար ալ նկատողութեան պիտի չառնեմ հնութեան կարգը եւ թուականները:

ա. — Հոռոմոսի վանք.

Հոռոմոսի վանքի⁽³⁾ շինութիւնները հետաքրքրական են իրենց ներկայացուցած հայկական աղեղախուրձի օրինակներու տեսակէտէն: Մասնաւորաբար մեծ սրահը ծածկելու համար գործածուած աղեղախուրձերը ցարգ կը գտնեն, Արեւմտեքի մէջ, իրենց նմանութեամբ շինութիւններ, նոյն իսկ սա 20րդ դարուն մէջ:

Երբ քննենք Մեծ սրահին յատկապէս եւ աղեղներու տեղաւորումը, (պատ. 5) երեւան պիտի դայ կրկին անգամ այն մեծ յատկութիւնը, որ հայ ճարտարապետին յատկանիշը եղած է միշտ: Այս յատկանիշը՝ կարելի է քանի մը բառով յայտնել.

«Մակարդակներու եւ զանգուածներու գործածութեան ու համադրութեան խիստ փնտռումը մը»:

Ճարտարապետական այս խոր բնազդը ա՛յնքան զօրաւոր է եղած հայ վարպետին մէջ, որ ան նո՛յնիսկ աղեղախուրձի դրութեան մէջ կը ջանայ ձեռք բերել: Այս պարագան որոշ կ'երեւի Հոռոմոսի մեծ սրահին աղեղներու բաժանումին մէջ:

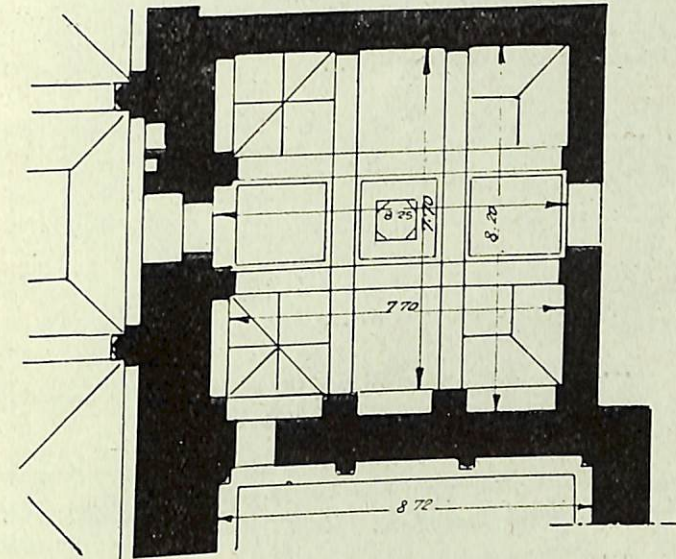
Հոս, աղեղախուրձը՝ աղեղներու պարզ խաչաձեւումէ մը աւելի, աղեղներու հիւսկի մըն է, որ որպէս կմախք շինութեան, կը ծածկէ սրահը:

Ծածկուելիք միջոցը, թէեւ մեծ է եւ կարելի էր պարզ խաչաձեւումով կամարով մը գոհանալ, ինչպէս եղած է նոր շէնքերու խումբին պատկանող դամբարան մատուռի մը ծածկոցին համար, սակայն ներկայ պարագային,

(3) Հոռոմոսի վանքը ծանօթ է նաեւ Ղօշափանք անունով: Կը գտնուի Անիի հիւսիս-արեւելքին, այս վերջինէն մօտ 15 հազարամեզը հեռաւորութեան մը վրայ: Յովհ. Սմբատի շինել տուած ժամանակը 1035ի թուականին է:

որովհետեւ լուսամուտ գմբէթ մը պէտք էր դնել ծածկոցին վրայ, կարելի չէր պարզ խաչաձեւումով աղեղներով գոհանալ:

Խնդրին լուծումը յաջող կերպով գտնուած է, զոյգ խաչաձեւումով աղեղ-

Պատ. 5. — Հոռոմոսի վանք (Ղօշափանք)
Մեծ սրահի յատկապէս

ներու դրութեամբ մը: Այս աղեղները՝ երկու առ երկու իրար կտրելով տանիքը կը բաժնեն ինը մասերու, որոնց կեդրոնական Գրգ հատուածին վրայ կարելի կ'ըլլայ լուսատու գմբէթը հաստատել:

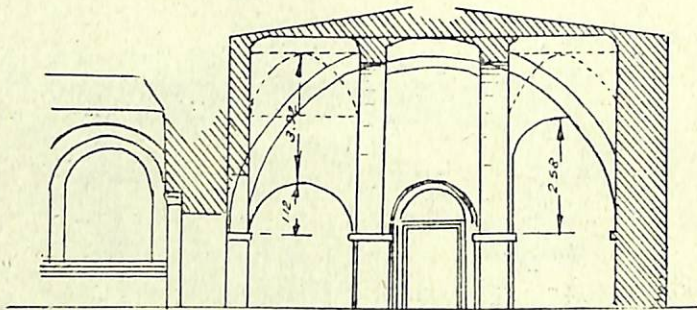
Այսպիսի կառուցում մը, կը համապատասխանէ շինութեան արուեստին բոլոր պահանջներուն, եւ կարելի կը զարձնէ ինը հատուածներէն իւրաքանչիւրը առանձին՝ ինքնիրեն համար շինելի դիւրութեամբ:

Հոռոմոսի այս ծածկոցին մէջ, բացի կեդրոնական հատուածէն, որ գմբէթածածկ է, միւս մասերը՝ բոլորն ալ նոյն ձեւով ծածկուած չեն: Միջին բաժանումները, որոնք գտնուին առաջը կ'իյնան, պարզ ձեղունով մը ծածկուած են: Այս ձեղունները աղեղախուրձին վրայ կը կռթնին փոքր որմերու միջոցով, մինչդեռ կողմնակի բաժանումները ուղղակի աղեղներու վրայ դրուած կամարներով ծածկուած են. իսկ անկիւնները կազմող ստորաբաժանումները՝ ծածկուած են եռանկիւնի կամարներով: Այս բոլորը շինուած ու տեղաւորուած են իրարմէ անկախօրէն:

Հարկ կա՞ միթէ մասնաւորաբար ծանրանալու, թէ նման շինուածածեւ մը կը փոխէր արմատապէս կամարածածկ տանիքներու դրութիւնը, ջիւերու գործածութեամբ: Իրաւ է, թէ այս ջիւերը հսկայական շինուածք մը ունին հոս, սակայն չեն գաղթիր ջիւերը ըլլալէ:

Սրահին ներքին կողմի պատերուն վրայ հաստատուած մոյթերը կը ստա-

նան այս աղեղներու ծանրութիւնը եւ ուժը: Մինչդեռ՝ արտաքին որմերուն վրայ ուղղակի կը կոթնին այս աղեղները, հաղիւ թէ նշմարելի յաւելուածական հաստութիւն մը տալով սոյն որմերուն:

Պատ. 6. - Հռոմոսի վանք

Մեծ սրահի հատուածը, աղեղներու խաչաձեւումը ցոյց տուող

Այս ձեւ յարգարումով, թէեւ մէկ որմէն միւսը, միջոցը 8.20 մեղր է, աղեղները ունին 7.70 մեղր բացուածք մը (պատ. 6):

Չորս աղեղներու համադրութեան դրութիւնը, ջիւերու ճարտարապետութեան սկզբնական ձեւն է: Այս դրութեամբ շինութիւնները շատ ընդհանրացած են Հայաստանի մէջ: Բացի Հռոմոսէ, նման շինուածքներ կը տեսնենք Խորա-կերտի վանքին եւ Հաղբատի ժամատան մէջ:

(Շարունակելի)

Ս. ձեզԱՀԻՐՁԵԱՆ

ձարտարագէտ

ՈՐ Բ Ը

Անձուկ համբէն կ'անցնի միմակ.
Հոգ մ'ուսերուն՝ հէգ աղջըմակ:

Չունի ո՛չ հայր եւ ո՛չ մայրիկ.
Ի՛նչպէս եղէգն երեք - նըկուն՝
Կը դողդոջէ ոտաբոսիկ,
Հացի կարօտ ու միշտ անհուն:

Որքն անտէրունջ համբէն անհետ՝
Լու՛ն կը փայլէ արեւուն հետ:

Պուրբէշ, 23 - ր - 1940

Թ. ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ

ՈՒՆԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ

Փառքերը դիրքին մեր կամ ծնունդին
Շուքե՛ր են միայն ու անիրական.
Ճակատագրին դէմ չկա՛յ մէկ վահան,
Մահը իր սառէ ձեռքը կը դնէ
Վըրա՛ն նոյն իսկ պի՛րն քագաւորներուն:
Արքայական ցուպ ու քագ
Գահավիժեն պիտի վար
Եւ փռչիին մէջ իրար պիտ՝ գուգուին
Ծռած մանգաղին ու բրիչին հետ...:
Ամէն գլուխ պիտ՝ իյնայ
Մերկ՝ դէպի ցուրտ գերեզման.
Գործերըն են որ արդարին միայն
Անուշ կը բուրեն ու վառ կը ծաղկին
Նոյն իսկ մէջն ըլլան ցած փռչիներուն:

Թարգմ. Անդր. Է

ՍԱՐԳԻՍ ԱՇՁԵԱՆ*

ձեզՄՍ ՇԸՐԼԻ

(*) Պոլսոյ Վիեննայի Միթրաբեան Հայրերուն Լիկէնին շրջանաւարտ աշակերտ, որ ինքնաբերաբար դիմումով մը կ'ուզէ «Իբր Միթրաբեան» տեւականօրէն իր աշխատակցութիւնը բերել «Բազմավէպ»ի: Տեղի պակասով չկրցանք զետեղել միւս կոտորները: Խնդակցութիւններ եւ յաջողութիւն իր ապագային:

ԽՄԲ.

Փ Ո Ր Ձ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ի՞նչ է կայքատօնն այս խօլ ու անոյշ,
Ծիծաղ ու խրճիղ, երգ, ծափ, ալիւ.
Ուր այրեր եւ կին, անխիղճ, անզգոյշ,
Կը վագեն անժոյժ բաժին առնելու:

Մեծ դուռն է նըման նուռի՝ մը հաքած.
Ու սրահը տրոփո՛ւն, բոստ՛ը սըրտի՛ պէս.
Հանո՛յք, - հոս մահն է անգոր ու անլաց,
Անտես քո՛ւրմ է դեմ, մերկութիւնը՝ ծէս.

Սըրաբբա՛ծ՝ երգին կըշռով կը հիւսուին
Իրարու ձեռք, ոտք, լանջք, կուրծք ու անրակ.
Առագաստ ու կայմ, - փարած կաթոգին,
Կը պարեն գոյգերն ախորժով անյագ...:

Բո՛րբ քահներուն տակ միտեր գեղելոր.
Կը վառի՛ն հագած սընդուս ու բեկեղ.
Սըրտէ՛ - սիրտ կ'անցնի սարսու՛ւս եւ օրօր...
Կը փընտէր բեւեռն բեւե՛ն սեւագէս...:

Սեղաններուն վրայ կայ հաց եւ գինի.
Ո՛ւմպ - ումպ կը լեցուի արդ՝ ամէն բաժակ.
Ամէն բաժակ սի՛րտ, բո՛ց մ'է կենդանի,
Մարմինն՝ ապակի, հոգին՝ հրակայակ:

Սեղաններուն շուրջ կայ կիրք եւ հրապոյր...
Կը մուծի արեան մէջ տենդ մ'ապստամբ.
Կ'ուզեմ քօթափել փոյթ լուծ ու անուր.
Կ'իջնէ սըրտիս մէջ վիշապ, աչքիս՝ ամբ...:

- Ո՞վ է կը հըսկէ խըղճիս մէջ նորէն.
Լըռի՛կ կ'արիւնի Սի՛րտ մը կարեկեր
Աստղի պէս քալօջալ, անտէր ու անգէն.
... Կարծես կը կանչէ իմ սի՛րտըս երեք...:

- Ո՞վ է կը հրծծէ խաւարին մէջ գուր.
Մարմին մը կապուած ձաղկամբի սիւնին,
Ձեռք մը կը կըռփէ՛... - Դո՛ւժ կըրկներեւոյթ, -
Ես մերթ՝ այդ ձե՛ռքն եմ եւ մերթ՝ այդ մարմինն...:

- Ո՞վ փարերուն վրայ կ'իյնայ դիտապատ.
Խաչին փաթթուած տի՛ղմ է քէ հաճանջ.
Կը շաչէ՛ մըտքակն ու ոտքեր անաստ
Կի՛ց կու տան իր մերկ լանջին ցաւատանջ...:

... Կը փայլէ հաճա՛նջ մ'իմծի հետ նորէն
Վէրք մը համբուս վրայ կ'արիւնի՛ անգուլ.
Սուրբեր ու հրեշտակ շուրջըս կ'աղօթեն.
Սո՛ւր մը, խըղճի՛ս մէջ, կը հօնէ նըշոյլ...:

Պի՛նդ կը սարսէ զիս ըստուեր մը դաժան.
- Չո՛ւր է եւ ունայն ամէն վիշտ ու գոհ,
Սոսկ Մեղքն է հըգոր, գեղեցի՛կ, արժան.
Տե՛ս, կեանքը բեռ մ'է ու Մահը՝ անդու...:

... Փա՛ռք, երջանկութի՛ւն, սէ՛ր, - բառեր ոսի՛ն.
Մարդն ամենուր խե՛ղմ, - փուտ կըմախք ու գանկ.
Ի՞նչ է Գոյութեան հանգոյցը վերջին.
Աստուած քէ ոչինչ. պատիժ քէ ձաղանք:

Ծարա՛ւ ու ճօթի, կը յաժիմ անքառ,
Ծագէ՛ծագ, համայն երկիր ու երկինք.
Կը ճեպեմ անխոնջ դարերէ ի դար.
- Չըկա՛յ երազիս ոչ ծիրն ու ոչ կինք... -

Ու արիւնի՛ս մէջ կը կըրեմ լըռին,
Հարի՛ւր սերունդի երազն ու երկունք.
Մինչեւ մահը տայ խեղճ հողը հողին,
Ու անյագ փըշրէ տենջ, դըժոխք ու մոյմք...:

Դափ մը կը սըփռէ սարսու՛ւս ու ծիծաղ.
Շուրջըս կը պարեն կիներ գեղալանջ.
Լո՛յս մը կը մարէ ամէն ծեփ ու խաղ.
Կը վառէ Օձն իր աչքերը կանանջ...:

Հրապոյրն՝ անքառամ, կիրքն իմ մէջ՝ անշէ՛ջ.
- Մընա՞լ քէ մեկնիլ - երկրնորանք անոյժ:
... Կիւս մը շաղակրատ, ձեռքով յուսարէջ,
Սըրտիս խառնկին կը ճետէ ալիւ՛ւց...:

1938, Պուրբէշ

ՅԱԿՈԲ ԱԴԱՄԵԱՆ